

КРИЗА МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНИХ ЮРИДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Міхайліна Т.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави
і права та адміністративного права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса*

Гоцуляк Ю.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права та адміністративного права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса*

Міхайліна Т.В., Гоцуляк Ю.В. Криза методології сучасних юридичних досліджень

Наукова стаття присвячена переосмисленню підходів до методології вітчизняних фундаментальних та прикладних досліджень у сфері юриспруденції.

На основі проведеного дослідження наголошується на необхідності розмежування методологічних принципів (підходів) та власне методів дослідження, оскільки коректний вибір методів та коректний алгоритм (методика) їхнього застосування мають впливати на репрезентативність отриманих даних, рівно, як і надавати можливості їхньої перевірки. Натомість, методологічні принципи на достовірність отриманих результатів не впливають, а лише підкреслюють, під яким кутом зору буде відбуватися їхня оцінка. До методології можуть у широкому сенсі відноситися методологічні принципи або підходи, оскільки вони обумовлюють вибір та комбінацію застосовуваних методів, але самі вони за своїми ознаками методами називатися не можуть.

Констатовано, що класифікація методів наукового дослідження правових явищ у вітчизняній теорії права тяжіє до все більшого ускладнення, що, тим не менше, не впливає на якість застосування конкретного методологічного інструментарію.

Спираючись на критерій галузей наукового знання, у межах яких відбувається формування методики певних методів дослідження, а також їхнє застосування, пропонується обмежитися класичною трирівневою структурою методології юридичних досліджень.

Робиться висновок про певну „консервацію” методології правничих досліджень в Україні, закованість на загальнонаукових методах, позбавленості юридичних досліджень експериментальної складової. А отже, необхідним є підсилення блоку спеціальних методів у юридичних дослідженнях з урахуванням сучасного загальносвітового тренду міждисциплінарних досліджень. В Україні тренд міждисциплінарних досліджень найчастіше зводиться до аналізу впливу певних явищ та процесів (соціальних, природних, механічних тощо) на суміжні сфери буття. Проте, проводять такі паралелі, як правило, фахівці якоїсь однієї науки, тому їхні висновки найчастіше обмежені підходами та інструментарієм саме цієї галузі знань. Тим більше, методологією інших галузей дослідники володіють також обмежено, що не дозволяє досягти репрезентативності через дефекти методики застосування певних інструментів.

Ключові слова: методологія, метод, методика, методологічний підхід, методологічні принципи, методологічний інструментарій, загальнотеоретична проблематика.

Mikhailina T.V., Gotsulyak Yu.V. Crisis of methodology of modern legal research

The scientific article is devoted to rethinking approaches to the methodology of domestic fundamental and applied research in Law.

Based on the conducted research, it is noted that it is necessary to distinguish between methodological principles (approaches) and the actual research methods, since the correct choice of methods and the correct algorithm of their application should affect the representativeness of the data obtained, as well as provide opportunities for their verification. However, methodological principles do not affect the reliability of the results obtained, but only emphasize the point of view from which they will be evaluated. Methodology can broadly include the methodological principles or approaches, since they determine the choice and combination of methods used, but they themselves cannot be called methods by their characteristics.

It is stated that the classification of research methods of legal phenomena in the Ukrainian theory of law tends to become more and more complex, which, however, does not affect the quality of application of specific methodological tools.

Based on the criterion of scientific knowledge branches within which the methodology of certain research methods is formed, as well as their application, it is proposed to limit ourselves to the classical three-level structure of the legal research methodology.

It is concluded that there is a certain «conservation» of the legal research methodology in Ukraine, looping on general scientific methods, and the lack of an experimental component of legal research. This means that it is necessary to strengthen the block of special methods in legal research, taking into account the current global trend of interdisciplinary research. In Ukraine, the trend of interdisciplinary research is most often reduced to the analysis of the influence of certain phenomena and processes (social, natural, mechanical, etc.) on related spheres of life. However, such parallels are usually drawn by specialists of one science, so their conclusions are often limited to the approaches and tools of this particular field of knowledge. Moreover, researchers also have limited knowledge of the other industries methodology, which does not allow achieving representativeness due to defects in the methodological technique for using certain tools.

Key words: methodology, method, methodological technique, methodological approach, methodological principles, methodological tools, general theoretical problems.

Постановка проблеми. Методологія будь-якого дослідження покликана стати його дороговказом, орієнтуючи на достовірний та обґрунтований результат. Саме тому методи абсолютної більшості галузей наукового знання за останній час претерпіли величезних змін, оскільки змінюються самі підходи до отримання даних, доведення їх прийнятності для дослідження, опрацювання тощо. Неабиякий внесок у зміну методологічних векторів зробив стрімкий розвиток інформаційних систем та комп'ютерних технологій, які, з одного боку, полегшують збір та обробку інформації, а з іншого, – ускладнюють процес вибору методологічного інструментарію, доведення його застосовуваності до конкретного дослідження.

Загальним правилом сучасних досліджень у вітчизняній юридичній доктрині стало виділення окремого структурного елементу роботи, присвяченого її методології. Проте, така наявність нерідко є простою формальністю і зводиться до повторення у різному порядку тих самих методів дослідження, найчастіше загальнонаукових.

В той час, як методологія природничих та технічних наук робить просто гігантські кроки, а методологія таких соціальних наук як політологія, психологія, соціологія – намагається принаймі від них не відставати, методологія сучасних юридичних досліджень ніби законсервувалася у минулому. Цей факт суттєво знижує їхню репрезентативність та зменшує шанси українських науковців на інтеграцію до глобального наукового співтовариства.

Стан опрацювання проблематики. Хоча питанням методології юридичної науки присвячено чимало досліджень, зокрема, таких науковців, як Ю. Баранова [1], Д. Єрмоленко [2], О. Калініченко [3], Ю. Корольова [4], Ю. Оборотов [5], Е. Оржинська [6], М. Серебро [7], Д. Шигаль [8], але здебільшого ці наукові праці присвячено не власне переосмисленню методів юридичної науки, а їхньому підлаштуванню під цілі конкретного наукового дослідження, що й вказує на актуальність та необхідність розробки обраної проблематики.

Метою статті є переосмислення підходів до методології вітчизняних фундаментальних та прикладних досліджень у сфері юриспруденції.

Виклад основного матеріалу. Теорія держави і права визначається, в тому числі, як методологічна загальнотеоретична наука. Зрозуміло, що у зв'язку з цим вона має забезпечувати єдність методології юридичних досліджень, бути флагманом із розробки нового методологічного інструментарію та алгоритмів його застосування для подальшого використання як у загальнотеоретичному, так і у галузевому правознавстві. Хоча доводиться констатувати, що таку функцію теорія права на сучасному етапі виконує досить слабо.

Це наочно спостерігається на рівні конкретних правових досліджень. І перше, що кидається в очі, це плутанина у розумінні категорій „методологічний підхід”, „метод” та власне „методологія”.

Так, Д. Єрмоленко, аналізуючи методологію дослідження правосвідомості молоді, стверджує, що у структурному плані вона представлена двома основними групами (блоками, рівнями) методів (методоло-

гічних знань). Теоретико-світоглядний блок (рівень) методологічних знань складається із сукупності таких загальних способів (шляхів) пізнання, змістовий вибір яких залежить від світоглядної позиції дослідника. У межах домінуючого світогляду формується й інший структурний компонент цього блоку методологічних знань – стиль наукового мислення, притаманний для певного історичного часу (епохи, періоду, етапу), який зумовлює певні уніфіковані уявлення в процесі пізнання. Конкретизованим виявом стилю наукового мислення є наукова парадигма – сукупність фундаментальних теоретичних настанов, узятих наукових співтовариством за зразок вирішення певних наукових завдань. Наукова парадигма розглядається як комплексна і суттєва для певного часу характеристика, зміст якої визначається існуванням певних домінуючих шкіл, теорій, концепцій. Останнім структурним компонентом теоретико-світоглядного блоку є наукові принципи пізнання – найбільш загальні, вихідні світоглядні положення, що спрямовують суб'єкта пізнання на здобуття достовірних знань. Інструментальний блок методологічних знань відрізняється від теоретико-світоглядного тим, що його структурна побудова складається з певної системи більш конкретних, «нейтральних» за своїм змістом методів, які в процесі дослідження виконують, умовно кажучи, функції «технічних» пізнавальних засобів-інструментів [2, с. 11–13].

Але, якщо звернутися до того, що автор називає теоретико-світоглядним блоком методології, стає очевидним, що мова йде про методологічні принципи або підходи, а не про власне методи дослідження, оскільки коректний вибір методів та коректний алгоритм (методика) їхнього застосування мають впливати на репрезентативність отриманих даних, рівно, як і надавати можливості їхньої перевірки. Натомість, методологічні принципи на достовірність отриманих результатів не впливають, а лише підкреслюють, під яким кутом зору буде відбуватися їхня оцінка. Тому „антропологічний”, „людиноцентричний”, „етатиський” чи інші подібні підходи можуть слугувати лише орієнтиром, вказівкою на те, у якій парадигмі певне явище розглядатиметься, проте результати дослідження, його висновки можуть бути і досить варіативними. Таким чином, теза С. Бобровника, що „методологічний підхід – це сукупність знань про процес наукового дослідження, а метод – це лише сукупність способів і засобів пізнання об'єкта дослідження” [9, с. 52] заслуговує уваги та цілковитої підтримки.

На цьому акцентують увагу і зарубіжні дослідники, підкреслюючи, що метод – це лише інструмент дослідження, що вказує на те, в який спосіб було зібрано та отримано певні дані, в той час як методологія є підтвердженням необхідності та доцільності застосування певних методів [10]. Методологія описує загальну дослідницьку стратегію, що підкреслює шлях, яким дослідник здійснює дослідження. Методологія має визначити систему застосовуваних методів, роль кожного з обраних методів та їхнє співвідношення у отриманні та обробці даних [11; 12]. Отже, саме до методології можуть у широкому сенсі відноситися методологічні принципи або підходи, оскільки вони обумовлюють вибір та комбінацію застосовуваних методів, але самі вони за своїми ознаками методами називатися не можуть.

І звичайно, у наукових дослідженнях можуть зазначатися та обґрунтовуватися, як конкретні методи, так і методологія в цілому з акцентом на методологічних підходах та певній комбінації методів, але ототожнюватися та змішуватися ці категорії не повинні, оскільки в такому разі абсолютно не зрозумілими залишаються шляхи перевірки отриманих даних та рівень їхньої репрезентативності.

Заслуговує на увагу і класифікація методів наукового дослідження правових явищ, яка у вітчизняній теорії держави і права тяжіє до все більшого ускладнення, підтвердженням чого є наведені вище групування методів.

Е. Оржинська пропонує виділяти наступні групи методів, а саме: 1) всезагальний метод (філософські методи) – діалектика, завдяки якій пізнаються закони розвитку природи, суспільства та мислення, і метафізика, без якої діалектиці не буде чого вивчати; 2) загальні або загальнонаукові методи, які застосовуються у всіх або більшості наук; 3) спеціальні (окремі) методи, які застосовуються в окремих науках чи галузях науки; 4) окремі інструментальні та інші допоміжно-технічні методи – це якісні методи дослідження, застосування яких потребує використання різноманітних пристроїв, приладів, механізмів, технологій [6, с. 22].

Проте, повне розмежування всезагального (філософського) методу і загальнонаукових методів вбачається щонайменше нераціональним, оскільки „під загальнонауковими розуміються методи, застосовувані у всіх або практично всіх науках. Варто додати, що абсолютна більшість методів даної групи розроблено загальною філософією, внаслідок чого вони в рівній мірі відповідають завданням, які ставляться перед будь-якою наукою. Тому не вважається за доцільне виділяти в окрему групу філософську методологію, натомість, відносити її до загальнонаукових методів” [13, с. 13].

Крім того, навряд чи має сенс виділення інструментальних методів у вигляді певних технічних пристроїв у зв'язку з тим, що у межах застосування одного методу алгоритм роботи з певними даними залишається тим же самим, а технічні пристрої забезпечують можливість збору великих масивів даних, полегшують процес

їхньої обробки, підвищують точність розрахунків, але на сутність певного методу вони не впливають, рівно як і не створюють принципово нових методів роботи із даними.

Отже, спираючись на критерій галузей наукового знання, у межах яких відбувається формування методики певних методів дослідження, а також їхнє застосування, пропонується обмежитися класичною трирівневою структурою методології юридичних досліджень, а саме:

- 1) загальнонаукові методи дослідження, які здебільшого виробляються у межах загальної філософії, а використовуватися можуть в усіх або абсолютній більшості галузей наукового знання;
- 2) приватнонаукові методи дослідження, які і розробляються, і використовуються у межах однієї науки або групи споріднених наук (наприклад, метод правової компаративістики – у сфері юриспруденції);
- 3) спеціальні методи дослідження, методика застосування яких формується у межах однієї науки або групи споріднених наук, але вони можуть широко „запозичуватися”, використовуватися у межах інших наук для більш глибокого та фундаментального дослідження (наприклад, група соціологічних, психологічних методів, статистичний метод тощо).

Таким чином, замість ускладнення теоретизованої класифікації методології юридичних досліджень, варто було б сконцентруватися на удосконаленні методики застосування конкретних методів та збагаченні їхнього методологічного інструментарію. Причому саме у цій сфері спостерігаються найзначніші прогалини, бо аналіз абсолютної більшості сучасних наукових праць юридичного спрямування дозволяє стверджувати, що навіть власний приватнонауковий методологічний інструментарій використовується вельми обмежено. Навіть правовий експеримент та правове моделювання найчастіше залишаються поза увагою дослідників. Звичайно ж, цьому є пояснення у вигляді обмеженого фінансування фундаментальних досліджень, оскільки згадані методи потребують суттєвих фінансових витрат, але відмова від їхнього застосування знижує достовірність результатів правових досліджень та негативно впливає на їхню доказовість.

Не краще справи і з застосуванням спеціального методологічного інструментарію. Найчастіше можна спостерігати звернення до соціологічної групи методів, статистичного методу та дуже обмежено – до психологічних. Разом з тим, у зарубіжних правничих дослідженнях відбувається реальна інтеракція між галузями наукового знання, взаємне їхнє збагачення та спроби вироблення спільних підходів до вирішення міждисциплінарної проблематики. Це виражається в активному застосуванні у царині юриспруденції кібернетичного методу, методу математичного моделювання, значного блоку експериментальних методів найрізноманітнішого спрямування [14; 15; 16; 17], що дозволяє правовим дослідженням крокувати у ногу із суспільним розвитком, не відставати від економічних процесів та технічного прогресу.

В Україні ж тренд міждисциплінарних досліджень, хоча і є предметом постійних обговорень, але наразі найчастіше зводиться до аналізу впливу певних явищ та процесів (соціальних, природних, механічних тощо) на суміжні сфери буття. Проте, проводять такі паралелі, як правило, фахівці якоїсь однієї науки, тому їхні висновки найчастіше обмежені підходами та інструментарієм саме цієї галузі знань. Тим більше, методологією інших галузей дослідники володіють також обмежено, що не дозволяє досягти репрезентативності через дефекти методики застосування певних інструментів.

Тому варто зробити висновок про певну „консервацію” методології правничих досліджень в Україні, закольцованість на загальнонаукових методах, позбавленості юридичних досліджень експериментальної складової.

Висновки. На основі проведеного дослідження наголошується на необхідності розмежування методологічних принципів (підходів) та власне методів дослідження, оскільки коректний вибір методів та коректний алгоритм (методика) їхнього застосування мають впливати на репрезентативність отриманих даних, рівно, як і надавати можливості їхньої перевірки. Натомість, методологічні принципи на достовірність отриманих результатів не впливають, а лише підкреслюють, під яким кутом зору буде відбуватися їхня оцінка.

Констатовано, що класифікація методів наукового дослідження правових явищ у вітчизняній теорії права тяжіє до все більшого ускладнення, що, тим не менше, не впливає на якість застосування конкретного методологічного інструментарію.

Спираючись на критерій галузей наукового знання, у межах яких відбувається формування методики певних методів дослідження, а також їхнє застосування, пропонується обмежитися класичною трирівневою структурою методології юридичних досліджень.

Робиться висновок про певну „консервацію” методології правничих досліджень в Україні, закольцованість на загальнонаукових методах, позбавленості юридичних досліджень експериментальної складової. А отже, необхідним є підсилення блоку спеціальних методів у юридичних дослідженнях з урахуванням сучасного загальносвітового тренду міждисциплінарних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Баранова Ю.О. Методологічні правила функціонального порівняння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 33. Том 1. С. 7-10.
2. Єрмоленко Д.О. Поняття і структура методології дослідження правосвідомості молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 35. Том 1. С. 11-13.
3. Калініченко О.Ф. Розбудова права: методологічні процеси конституційного права. *Право і суспільство*. 2018. №1. С. 14-18.
4. Корольова Ю. Формування методологічної основи наукового пізнання джерел права. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №10. С.120-123.
5. Оборотов Ю.М. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. №1. С. 33–39.
6. Оржинська Е.І. Стан сучасної класифікації методів науки. *Право і суспільство*. 2018. №2. Ч.3. С.19-22.
7. Серебро М.В. Постнекласичні тенденції в методології юриспруденції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2019. Вип. 55. Том 1. С. 54-58.
8. Шигаль Д.А. До питання щодо розмежування понять порівняння, порівняльного, порівняльно-історичного, порівняльно-правового та історико-правового порівняльного методів. *Форум права*. 2012. №3. С. 828-832.
9. Бобровник С. Методологічний інструментарій дослідження правових категорій. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 50-56.
10. Gabriel D. Methods and Methodology. 2011. URL: <https://deborahgabriel.com/2011/05/13/methods-and-methodology/>.
11. Brookshier K. Method vs. methodology: understanding the difference. 2018. URL: <https://uxdesign.cc/method-vs-methodology-whats-the-difference-9cc755c2e69d>.
12. Howell K.E. An Introduction to the Philosophy of Methodology. SAGE Publications Ltd., 2012.
13. Суходоля М.В. Методологічна складова аналізу правової культури: виклики сьогодення. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5–6 квітня 2019 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 12-13.
14. Faigman David L., Baglioni Jr. A. J. Bayes' theorem in the trial process. Instructing jurors on the value of statistical evidence. *Law and Human Behavior*. 1988. Vol.12. 1–17.
15. Halilović H., Korajlić N., Cacan A. Theory of Probability and Criminal Procedure: A New Perception of Interpretation of Evidences and Court's Ruling. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*. Ljubljana 65, 2014. № 4. 328–335.
16. Brook J. The Use of Statistical Evidence of Identification in Civil Litigation: Well-Worn Hypotheticals, Real Cases, and Controversy. *SAINT LOUIS UNIVERSITY LAW JOURNAL*. 1985. Vol. 29:293.
17. Strutin K. Calculating Justice: Mathematics and Criminal Law. 2013. URL: www.llrx.com/2013/12/calculating-justice-mathematics-and-criminal-law/.